

*Доценко Людмила,
кандидат психологічних наук, доцент,
Національний авіаційний університет, м. Київ;
Каряка Інна,
кандидат психологічних наук, доцент,
Національний авіаційний університет, м. Київ*

ВПЛИВ САМОСТАВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ НА ЇХНЮ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНУ АДАПТАЦІЮ В УМОВАХ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

The article analyzes the problem of psychological adaptation of personality. The role of personality self-attitude in adaptation processes is noted. The results of the empirical study of the influence of self-attitude on the social and psychological adaptation of students in higher education are presented in the article.

Проблема соціально-психологічної адаптації особистості є однією з найбільш актуальних у сучасних умовах. Вона постає предметом педагогічних, психологічних, соціально-економічних, медико-біологічних та інших досліджень. За своєю суттю адаптація є найважливішим механізмом соціалізації. У процесі соціально-психологічної адаптації здійснюється не лише пристосування індивіда до нових соціальних умов, але й реалізація його потреб, інтересів і прагнень.

У вітчизняній психології питаннями психологічної адаптації займалися К.О. Абульханова-Славська, Л.П. Буєва, І.О. Мілославова, І.Д. Калайков та інші вчені, проте нині існують значні розбіжності в підходах до визначення змісту та сутності означеного поняття. Так, А.О. Реан (2006) використовує термін «соціально-психологічна адаптація», визначаючи її як психологічну та соціальну адаптацію в їх сукупності, що дозволяє особистості досягти самореалізації в гармонії з соціальним середовищем. В.А. Семиченко (2002) пропонує концепцію системного розгляду процесу адаптації, яка містить такі компоненти: об'єктивні явища (зовнішні умови), відносини, що виникають у людини (ставлення, зв'язки) та індивідуальні особливості людини (внутрішні умови або власні ресурси); С.А. Чистяков (2013) зазначає, що соціально-соціально-психологічна адаптація – це досконалий і складний пристосувальний процес, який відображає складну системну властивість особистості, що обумовлена умовами професійної діяльності.

Таким чином, основу соціально-психологічної адаптації становить взаємодія особистості та соціального середовища. Особистість входить в нове соціальне оточення, стає його повноправним членом, самостверджується і розвиває свою індивідуальність. У результаті адаптації формуються соціальні навички студента, які виявляються в поведінці та предметній діяльності, сприйнятті в академічному середовищі, завдяки яким особистість реалізує свої потреби, інтереси, формує професійні знання і вміння, висловлює власну позицію та самостверджується.

Одним із визначальних чинників адаптації студента до освітнього середовища є його самоставлення, що виступає регулятором поведінки особистості, визначає її самовідчуття в світі відносин з іншими людьми, її критичність, вимогливість до себе, ставлення до своїх успіхів і невдач. Позитивне стійке самоставлення лежить в основі віри людини в свої можливості, в свою самостійність, обумовлює оптимізм щодо очікування успішності своїх дій в ситуаціях невизначеності, служить для самовираження і самореалізації, збереження внутрішньої стабільності, саморегуляції та контролю, а отже забезпечує позитивну соціально-психологічну адаптацію. У той самий час готовність особистості до самозвинувачення, бачення в собі переважно недоліків, в цілому негативне самоставлення, призводить до неприйняття себе, до комплексу неповноцінності, до пасивної поведінки або агресивності, а це значно знижує показники соціально-психологічної адаптації.

Наукове вивчення самоставлення особистості є важливою психологічною проблемою, оскільки воно формує внутрішнє, індивідуальне середовище розвитку фахівця в студентському віці. На провідній ролі самоставлення у розвитку особистості наголошують такі вчені, як Б.Г. Ананьєв, О.О. Бодальов, І.С. Кон, Л.С. Виготський та інші. На думку А. П. Корнілової (1995), позитивне стійке самоставлення лежить в основі віри людини в свої можливості, в свою самостійність, енергійність, обумовлює оптимізм щодо очікування успішності своїх дій в ситуаціях невизначеності. Відповідно до цього, можна зазначити, що від ставлення людини до себе залежить її ставлення до соціуму, а отже, позитивне самоставлення є умовою успішної соціально-психологічної адаптації у колективі.

В.В. Столін (1985) вказує, що проблема формування самоставлення викликана складністю процесу розвитку особистості. Самоставлення, будучи ядром «Я-концепції» особистості, відображає актуальний словесний стан самосвідомості, глибинний вектор особистісної самореалізації. Як зазначає Н. І. Сарджвеладзе (1989), в структурі особистості самоставлення служить для самосприйняття, самовираження і самореалізації, збереження внутрішньої стабільності і континуальності «Я», саморегуляції і контролю, психологічного захисту, інтракомунікації.

Проблема формування самоставлення в студентському віці пов'язана зі специфікою вибудовування індивідуального середовища розвитку, пошуком і наповненням його особистісними смислами. Вирішального значення у цьому процесі набуває готовність студента до самостійного творення і збереження позитивного відношення до себе. Відмінності в спрямованості самоставлення залежать від індивідуальної пріоритетності завдань дорослішання, задоволеності самореалізацією в актуальних сферах соціального життя. Самоставлення студента формується під впливом ряду мотивів провідної діяльності, особистісних смислів, якими наділяється «Я-образ». Джерелом емоційно-оцінного ставлення до себе в юності служить зіставлення Я-реального та Я-ідеального та самооцінка результатів своїх дій, що в результаті приводить до формування самоповаги, ціннісного ставлення до себе.

Отже, самоставлення є компонентом Я-концепції особистості, що являє собою складну та динамічну систему когнітивно-афективних утворень. Студентський період характеризується гетерохронністю розвитку самоставлення, в основі якого є зростання ролі оціночної підсистеми та специфіка вибудовування індивідуальної освітньої траєкторії. Цілісна система відношення до себе взаємопов'язана з іншими психічними утвореннями та є одночасно і продуктом, і чинником їх подальшого розвитку.

З метою перевірки цього припущення, нами було здійснено експериментальне вивчення особливостей впливу самоставлення на соціально-психологічну адаптацію студентів. У дослідженні взяло участь 30 студентів 3 курсу освітньої програми «Практична психологія» Національного авіаційного університету. Для вивчення самоставлення нами було застосовано методику С.Р. Пантелєєва; для діагностики соціально-психологічної адаптації – методику Роджерса – Даймонда.

У результаті емпіричного дослідження було встановлено, що 40% респондентів мають високу самоцінність, у 60% - середній рівень розвитку означеної характеристики, студентів з низькими показниками – не виявлено. Такі люди схильні сприймати себе як індивідуальність і високо цінувати власну неповторність, а певненість у собі допомагає їм протистояти середовищним впливам, раціонально сприймати критику на свою адресу. Студенти також характеризуються досить високими показниками самовпевненості (23% - високий рівень, 70% - середній, 7% - низький) та самокерівництва (20% - високий рівень, 77% - середній, 3% - низький). Такі люди демонструють соціальну сміливість, поважають себе, задоволені собою, своїми починаннями та досягненнями, відчувають свою компетентність і здатність вирішувати багато життєвих питань, у них домінує мотивація успіху. Високі показники соціально-психологічної адаптації виявлено у 20% респондентів, середній рівень – у 63%, низький – у 17%. Отримані дані свідчать про позитивний вплив освітнього середовища на самоставлення студентів та їх адаптаційні можливості.

Статистичний аналіз результатів психодіагностики показав що студенти, які мають високі показники соціально-психологічної адаптації, характеризуються високим рівнем самокерівництва, самоцінності та самоприйняття і низьким рівнем внутрішньої конфліктності та самозвинувачення. Тобто відсутність внутрішніх конфліктів, сумнівів, незгоди з собою, загальна вираженість

тенденцій до рефлексії, відчуття власної цінності, прийняття себе та відсутність вираженості негативних емоцій на адресу свого «Я», сприяють позитивній соціально-психологічній адаптації. Тому від ставлення особистості до себе залежить її ставлення до соціуму, а отже, позитивне самоствалення є умовою успішної соціально-психологічної адаптації у колективі.

Таким чином, чим більш адекватно студент оцінює себе, приймає свої позитивні та негативні сторони, сприймаючи їх частиною своєї особистості, тим більш успішним він почувається та вміє пристосовуватися до різних умов освітнього середовища.